

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

GRACZA LAJOS

TELEKI SÁNDOR GRÓF ÉS A KARLISTA HÁBORÚ

Bevezetés

Liszt baráti kapcsolatait vizsgálva egyik barátjáról, Teleki Sándorról olyan adatokat találtam a szakirodalomban, amelyek alig vagy egyáltalán nem felelnek meg a történelmi valóságnak, ezért kiegészítésre, illetve helyesbítésre szorulnak.

Az emlék- és újságíró, politikus és szabadságharcos széki Teleki Sándor gróf (1821–1892) életrajzírói megegyeznek abban, hogy aktív résztvevője volt a karlista háborúnak. E vélemény helyett kapott a *Magyar irodalmi lexikon*ban is: „1841-ben spanyolo.-i kalandba bonyolódva részt vett a spanyol karlisták harcaiban...”¹ Az adat eredetét kutatva Würzbach terjedelmes életrajzi művéhez² jutunk el: „...später (nach 1840) besuchte er mit dem Fürsten Lychnowsky Spanien, woselbst er mit Maximilian Baron Stein den Carlistenfeldzug mitmachte und eine Zeit lang als Gefangener in den Händen der Spanier blieb.” Helyszűke miatt nem sorolom fel a források légióját, amelyek átvették Würzbach információját. Két mű azonban különös figyelmet érdemel, mivel ennél részletesebb adatokat közöl Teleki életének ezen epizódjáról. Ács szerint: „Német egyetemekre iratkozott be, de abbahagyta a tanulást és Lichnovszky (!) Félix herceggel, aki Don Carlos seregében tábornok volt, részt vett a spanyol köztársasági (!) küzdelemben. Espartero tábornok fogságába került, de Ferdinand Lesseps barcelonai főkonzul kitűnő francia nyelvtudására tekintettel kiszabadította.”³ Somssich erről egy újabb változatot közöl: „...il alla faire des études universitaires à Heidelberg puis à Berlin.” „Nous le retrouvons en Espagne avec son ami Felix Lichnyovszky (!) pendant l’insurrection carliste. Fait prisonnier, il ne dut sa liberté qu’à l’intercession du pape.”⁴

¹ *Magyar irodalmi lexikon*, Bp., Akadémiai, 1965, III, 328–329.

² Constant von WÜRZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 43. Theil, Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1881, 229–230.

³ ÁCS Tivadar, *A magyar légionisták életrajzgűjteménye*, Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1961. A „köztársasági” jelző nyilvánvalóan téves.

⁴ Andor de SOMSSICH, *François Liszt et le comte Alexander Teleki*, *Revue de Hongrie*, VII. Année, Tome XIV (1914), 44–50. A berlini Humboldt-Egyetem megkeresésemre közölte, hogy Teleki 1841. október 2-tól 1843. július 20-ig volt az akkori Friedrich-Wilhelm Egyetem filozófiai fakultásának hallgatója, amiről 1843. november 7-én kapott végbizonyítványt. A heidelbergi egyetem közlése szerint Teleki nem volt a Ruprecht-Karls-Egyetem bejegyzett hallgatója: Liszt Ferenc Archivum, Göppingen–Budapest, Dok.-Nr. LT/4–5.

Felix Lichnowsky herceg

Mint látjuk, az események főszereplője Felix Lichnowsky herceg, karlista tábornok volt, ezért röviden szólnunk kell róla. Apja, Eduard Maria Fürst Lichnowsky (1789–1845) porosz főnemes, anyja, Zichy Eleonóra grófnő (1795–?) magyar főnemesi család sarja. Felix Maria Vinzenz Andreas (1814–1848) elsőszülött gyermekük volt.⁵ A herceg félmagyar származását ki kell emelnünk, hogy a továbbiak egyes eseményeit jobban megérthessük. Húszéves korában a porosz hadsereg kötelékébe lépett, emellett azonban diplomáciai szolgálatokat is végzett a porosz udvarnak.

Az első karlista háború (1833–1840)

Spanyolországban VII. Ferdinánd (1784–1833) – fiúörököse nem lévén – leányát, Izabellát jelölte ki utódául (Pragmatica sanctio, 1830), melyet öccse, Don Carlos (1788–1855) semmisnek tekintett és V. Károly néven magának követelte a trónt. VII. Ferdinánd halála után a spanyol főrendek többsége II. Izabella néven a kiskorú leányt koronázta királynővé, aminek következtében két részre szakadt az ország. Az ezt követő polgárháborúban az északi tartományok, főleg Baszkföld és Katalónia nyíltan a trónkövetelő mellé álltak, ezzel kezdetét vette az első karlista háború. A külföldi hatalmak közül Anglia a királynőt, a szigetország riválisai, főként Poroszország és számos német hercegség titokban Don Carlost támogatták.⁶ A porosz royalista ifjúság számos tagja, köztük Felix Lichnowsky herceg is a karlisták oldalán vonult a harcba: Magyarországról indulva, magyar névre szóló hamis útlevelel birtokában Olaszországon keresztül Dél-Franciaországba hajózott, ahonnan a Baszkföldre szökött át. A harctéren szerzett érdemeiért a trónkövetelő hamarosan tábornokká, majd főhadsegéddé nevezte ki. 1839 végén, a karlista front összeomlása után az udvar a franciaországi Bourges-ba menekült.⁷ Lichnowsky herceg ekkor Don Carlos adjutánsa lett, de hamarosan belátta a karlisták ügyének reménytelenségét és – nemkívánatos elem lévén – elhagyta Franciaországot. Részben Brüsszelben, részben Németországban írta meg részvételének történetét a karlista hadjáratokban.⁸ Visszaemlékezéseinek alapját az augsburgi Allgemeine Zeitungnak küldött tudósításai képezték.⁹ Lichnowsky éppen Mainzban tartózkodott, amikor 1840. július 6-

⁵ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, XI, Pest, Ráth Mór, 1865, 377.

⁶ Heinrich von TREITSCHKE, *Deutsche Geschichte im Neunzehnten Jahrhundert*, 4. Theil, Leipzig, Verlag von S. Hirzel, 1889, 504.

⁷ A város, amely a Cher departement-ban fekszik, része Közép-Franciaország egyik legnagyobb tájegységének, a Bourbonnais-nek, az uralkodóház egykori birtokának. Érdemes megjegyezni, hogy ez időben a francia trón birtokosa, Lajos Fülöp a Bourbon uralkodóház orléans-i ágának leszármazottja volt.

⁸ (Felix Fürst LICHNOWSKY), *Erinnerungen aus den Jahren 1837, 1838 und 1839*, Frankfurt am Main, Druck und Verlag von Johann David Sauerländer, 1841.

⁹ Lajos GRACZA, *Felix Fürst Lichnowsky's journalistische Tätigkeit*, kézirat, 2000. – Heine így kommentálta a herceg írói és újságírói tevékenységét, miközben egy költőhöz nem méltóan „Schnapphanski”-nak

án és 14-én Liszt két hangversenyt adott a városban. Ismeretségük tehát innen datálódott.¹⁰ Teleki Sándort viszont Liszt mutatta be a hercegnek 1842 elején, híres berlini koncertjei alkalmával. Feltehetően itt és ekkor érlelődött meg a terv, hogy Teleki elkíséri Lichnowskyt portugáliai útjára.

A portugáliai út

Mi volt az út célja? Lichnowsky békés turistakirándulásnak nevezte az utat második könyvében.¹¹ Három tény azonban ellentmond ennek a beállításnak. Először maga Lichnowsky írja később: „...ich beeilte mich dem Commandeur Dietz, Cabinets-Secretair des Königs... Briefe und Paquete für Se. Majestät zu übergeben...”, a küldemények tehát a szokásos diplomáciai posta megkerülésével jutottak el a királyhoz.¹² Másodszor általános ismert tény, hogy 1840 után Portugália a karlista menekültek központja volt, akik Don Carlos vereségét nem tekintették a háború befejezésének. A harmadik árulkodó tény útvonaluk konspiratív megválasztása. A békés turisták, akik 1842 júniusa elején keltek útra Gothából (!), először Mainzba utaztak, ahol hajóra szállva a Rajnán jutottak el Rotterdamba. Innen Londonba hajóztak át, ahonnan pár napi tartózkodás után vasúton folytatták útjukat Southamptonba. Itt hajóztak be újra és három nap múlva a spanyol Vigóban kötöttek ki először. Innen folytatták hajóútjukat Lisszabonba. E körülmények arra mutatnak, hogy titkos diplomáciai küldetéssel utaztak.

Portugáliában másfél hónapot töltöttek, hosszú utazásokat téve az ország belsejébe részben hajón és csónakon, részben lóháton, melynek során a társadalmi és politikai élet számos kiválóságát látogatták meg. Három epizódot emelek ki portugáliai tartózkodásukból, amelyek magyar szempontból e munka célkitűzésén túl figyelemre méltónak tűnnek.

Lisszabonba érkezve megtudták, hogy a királyi udvar nyári rezidenciáján tartózkodik. Cintrába utazva kihallgatásra jelentkeztek a királyi párnál. Átadom a szót Lichnowsky-

(útonálló) nevezte Lichnowskyt: „Als Don Karlos fliehen mußte / Mit der ganzen Tafelrunde / Und die meisten Paladine / Nach so netten Handwerk griffen / (Herr Schnapphanski wurde Autor)”. Heinrich HEINE, *Atta Troll*, München–Wien, Carl Hauser Verlag, 1982 (Die Bibliothek deutscher Klassiker, 39), 16.

¹⁰ Más források megismerkedésük és barátságuk kezdetének színhelyül Brüsszelt jelölik meg 1841-ben, ahol Liszt február 12-én adott hangversenyt. Vizsgálataim szerint az ellentmondásnak, amely két személy, apa és fiú összetévesztésének következtében más összefüggésben is zavart okozott, egyszerű a feloldása: Brüsszelben (illetve már február 13-án Londonban!) a herceg atyjával, Eduard Fürst Lichnowskyval találkozott először Liszt.

¹¹ (Felix Fürst LICHNOWSKY), *Portugal: Erinnerungen aus dem Jahre 1842*, Mainz, Verlag von Victor von Zabern, 1843. Amint látjuk, Lichnowsky nem jelezte nevét könyveit (és újságcikkeit sem). Mindkét esetben stilizált liliomot használt névjelül, amely 1179 óta a francia Bourbonok zászlaját díszítette. Ez az uralkodóház bírta 1701 óta a spanyol trónust is. Don Carlos, a spanyol Bourbon-ág leszármazottja címerében is megtalálható a Bourbon-liliom.

¹² Magyar szempontból említést érdemel, hogy „Se. Majestät” Ferdinand von Sachsen-Coburg-Gotha-Koháry herceg (mint Mária királynő férje portugál király) tökéletesen beszélte nyelvünket, anyja ugyanis a magyar Koháry Mária Antónia hercegnő (1797–1862) volt.

nak: „...bei der Vorstellung meines Reisegefährten, des Grafen Teleky (!), unterredete sich der König mit ihm längere Zeit im fließendsten Ungarisch zum nicht geringen Erstaunen mehrerer nahe stehenden Herren vom diplomatischen Corps, die kein Wort von der königlichen Conversation verstanden.”¹³ Július 10-én Lisszabonban udvari ceremónián vettek részt, ahol: „Das ungarische Kleid des Grafen Teleky zog viele neugierige, mitunter sehr schöne Blicke auf sich.”¹⁴ Végül Mafrába látogattak, ahol a híres harangjátékokról Liszt játékára emlékeztek: „...die Glockenspiele sind wirklich vortrefflich und u. A. deßwegen merkwürdig, weil sie auf mehr als hundert Schritt Entfernung von einander, zusammenspielen und dieselben Stücke gleichsam á quatre mains so vollkommen ausführen, als wenn Liszt und Clara Wieck im Gewandhause zu Leipzig auf zwei Flügeln spielen und sich den Rücken kehren.”¹⁵

A barcelonai incidens

Portugáliai missziójuk befejeztével augusztus 5-én Lisszabonban szálltak hajóra, hogy visszatérjenek hazájukba. Útjuk azonban ezúttal nem Londonon, hanem a spanyol Cadixen keresztül vezetett tovább. Cadixből pár napra Sevillebe hajóztak fel a Guadalquivirre, majd Gibraltáron, Malagán, Carthagénán, Alicantén és Valencián át hajózva – útban Toulon felé – Barcelonában kötöttek ki augusztus 20-án. Itt történt a sokak által említett incidens, amely Lichnowsky és Teleki veszélyeket nem ismerő karaktere következtében csaknem életükbe került. Lichnowsky beszámolója alapján¹⁶ dióhéjban vázolom a történeteket, amelyeket a bevezetőben említett történet- és életrajzírók pontatlan források felhasználásával a „karlisták harcaiban való részvétellel” stilizáltak – két évvel (!) a harcok befejezése után. Mivel hajójuk csak augusztus 22-én indult tovább Toulonba, elhatározták, hogy két angol útítársukkal együtt a városba kocsiznak. A városkapuban feltartóztatva őket a spanyol őrség és csak az odasiető porosz generálkonzul d’Ogny közbenjárására térhettek vissza a hajóra. Másnap újra megkísérették a sorsot és – bízva a város politikai főnöke, Gutierrez, illetve Katalónia generálkapitánya, van Halen szavában – a városba hajtottak. A városkapuban ismét feltartóztatták és Gutierreznek a város főutcáján (Rambla) lévő hivatalába kísérték őket. Kihallgatásuk d’Ogny jelenlétében történt, miközben arra a hírre, hogy karlistákat fogtak el, a Ramblán több ezres tömeg gyűlt össze. Telekinek felajánlották, hogy visszatérhet a hajóra, ő azonban bajtársa mellett maradt. Mivel a tömeg fejüket követelte, a hatóság egy hátsó kapun át kalandos körülmények között a városi börtönbe (la Alcaidia) csempészte át a foglyokat. Itt sem lévén biztonság-

¹³ I. m., 111.

¹⁴ I. m., 163.

¹⁵ I. m., 298–299. – Lichnowsky részt vett Liszt kíséretében az 1841. december 6-i lipcei hangversenyen, ahol a magyar mester és Clara Schumann a *Hexameron* (*Grandes Variations de Concert sur un thème des Puritains/Bellini*; Raabe-Verzeichnis 377) két zongorára írt változatát játszották; Serge GUT, *Franz Liszt*, Paris, Edition de Fallois, 1989, 489.

¹⁶ I. m., 421–448.

ban, éjjel kocsin szállították őket a jól védett katonai fegyházba (Aterazanas). Másnap Lichnowsky levélben tiltakozott a madridi angol követnél jogtalan fogva tartása ellen. Ugyancsak levélben informálta a franciaországi porosz követséget¹⁷ és az augsburgi Allgemeine Zeitungot, melynek 1837 óta küldte folyamatosan tudósításait. A tekintélyes napilap leközölte mind Lichnowsky levelét,¹⁸ mind az angol követ válaszát,¹⁹ így az incidens nemzetközi publicitást kapott. Tíznapos viszontagságos börtönélet után a barcelonai francia generálkonzul, Lesseps²⁰ közvetítésével szeptember 2-án a francia Venus fregatt vette fedélzetére a foglyokat, hogy Toulonba szállítsa őket.²¹ A kedvezőtlen időjárás miatt csaknem két hétig manővereztek a Földközi-tengeren és csak szeptember 14-én kötöttek ki Toulonban.²² Mivel Lichnowsky nem léphetett francia földre, nem hagyhatták el a hajót, hanem Torinóba utaztak tovább, ahonnan szeptember 27-én érkeztek Frankfurt am Mainba.²³

Zárószó

Izabella uralkodása Don Carlos katonai veresége és később bekövetkezett halála után sem volt zavartalan. Heves pártharcok és ismételt felkelések után 1868-ban Párizsba kellett menekülnie, ahol 1870-ben fia, XII. Alfonz javára lemondott a trónról. Teleki Sándor nem ültetett tétlenül, ha híre jött egy felkelésnek. Bárány Jósika Miklós írja 1856. augusztus 1-jén Brüsszelből Amerikába kivándorolt barátjának és üzlettársának, Fejérváry Miklósnak: „...gróf Teleki Sándor ... ki most Spanyolországba készül, hol újra

¹⁷ Rodolphe Comte APPONYI, *Vingt-cinq ans à Paris (1826–1852)*, I–IV, Paris, Plon–Nourrit, 1913–1926, III, 1835–1843, 490.: „1842. 30 Août: Le chargé d'affaires de Prusse vient de me dire avoir reçu une lettre lamentable de Lichnowsky qui a débarqué, avec un Espagnol, sur le territoire espagnol, ils y ont été pris et reconnus. L'Espagnol a été, à la suite d'un jugement militaire, pendu le lendemain; la même condamnation pèse sur la tête de Lichnowsky: il a donc une peur affreuse d'être pendu et réclame l'intervention des agents de Prusse pour le sauver, pourvu que cette intervention protective n'arrive pas trop tard.”

¹⁸ Allgemeine Zeitung (Augsburg), 1842/249, 1986.

¹⁹ Uo., 1842/270, 2153. – Az angol követ levele így hangzik: „Madrid ce 26 Août 1842. Mon Prince, j'ai l'honneur d'accuser la réception de la lettre que vous m'avez adressée en date de 21 Août et qui m'est parvenue aujourd'hui. Je n'ai pas perdu un moment à porter à la connaissance du Ministre Espagnol le contenu de votre communication. Des ordres seront expédiés ce soir même aux autorités de Barcelonne pour votre libération immédiate, et pour que l'on ne mette aucun obstacle à votre départ, ni aucune restriction sur votre liberté personnelle pendant votre séjour dans cette ville. S.E.M. le comte d'Almodovar m'a exprimé ses vifs regrets des désagréables procédés que vous avez éprouvés, et qui sont entièrement désapprouvés par le gouvernement espagnol. Le chef politique sera informé de la désapprobation du gouvernement. Je profite de cette occasion, mon Prince, etc. etc.

Arthur Aston

À S.A. le prince Felix Lichnowsky.”

²⁰ Ferdinande Marie Vicomte Lesseps (1805–1894) francia diplomata (1842. május 24-től barcelonai konzul) és mérnök, a Szuézi-csatorna építője.

²¹ Allgemeine Zeitung (Augsburg), 1842/257, 2049.

²² Uo., 1842/259, 2083.

²³ Uo., 1842/273, 2181.

penderítettek egy pendely revolútiót, azon kérdés fölött, Krisztina vagy Izabella, vagy mindkettő? Most Krisztina gyomrozza őket, meglehet, hogy mire Teleki odaérkezik, az ausschlagen megadására az egész ország crinolinja összebonyolódik – s lesz újra egy gyönyörűséges nagy semmi a dologból, mint mindig. Kár ennek az elcsenyévesztett spanyol népnek túlmenni a Pepitákon és Doloreseken, costaquettekkel (?) accompagnirozva.”²⁴

Összefoglalás

1. Irodalmi adatokkal ellentétben Teleki Sándor gróf nem vett részt az első karlista háborúban, jóllehet támogatta a karlista mozgalmat.
2. Egyetemi tanulmányai során nem volt a heidelbergi egyetem bejegyzett hallgatója.
3. Stein Miksa (Maximilian) báró²⁵ semmiféle szerepet nem játszott Lichnowsky herceg és Teleki gróf barcelonai incidensében, mely nem 1841-ben, hanem 1842-ben történt.
4. Barcelonai kalandja során a pápa nem járt közben Telekiért.

²⁴ Bordafájásokkal (?) kísérve. Nyilvánvaló olvasási hiba. Helyesen: „Castegnetekkel” = kasztanyettákkal kísérve. JÓSIKA Miklós, *Idegen de szabad hazában*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988, 193.

²⁵ Maximilian Stein báró (1814–1858) a 48-as forradalomban honvéd tábornokként vett részt. Egyetlen forrás sem említi részvételét a barcelonai kalandban.

A Göppingen/Budapest-i Liszt Ferenc Archívum adattárának képgyűjteményéből

1. ábra

Teleki Sándor gróf az emigrációban Jersey szigetén. Borsos József rajza után. Fotó-reprodukció.

2. ábra

Felix Lichnowsky herceg. Henri Lehmann festménye után rézbe metszette C. H. Sagert. Fotóreprodukció.

3. ábra

Lichnowsky herceg és Teleki gróf spanyolországi útja 1842. augusztus 5. és szeptember 2. között

4. ábra

Lesseps Ferdinand – Gosset de Guines, Louis Alexandre (pseudonim Gill, André, 1840–1885) fametszete. Megjelent a „La Lune”-ben 1867. szeptember 29.-én

5. ábra

Lichnowsky herceg spanyolországi emlékiratainak címlapja

6. ábra

Lichnowsky herceg portugáliai emlékiratainak címlapja